

SZLÁVIK GÁBOR

A CSÁSZÁRKORI NYUGAT-KIS-ÁZSIA VÁROSI ÉLETÉNEK EGY JELLEGZETES KÖZSZEREPLŐJE, AZ *FUERGETÉS*

A Kr. u. 2. század első, majd második fele a Római Birodalmon belül fekvő városi közösségek virágkora volt.¹ Különösen látványos ez a kor nagyszámú középítkezésén át is lemérhető – relatív – jólét a birodalmon belüli Kelet görög vagy görög igazgatási nyelvű városaiban (vö. Aristeid. or. 26.94–95; 97. – ed. Keil).² Ezek többsége a római Nyugat-Kis-Ázsia területére esett,³ ahol a térség legfejlettebb részének a százezret meghaladó lakosságszámmal bíró *métropolisokat*⁴ is magában foglaló „kies” Asia provincia,⁵ valamint Pontus-Bithynia⁶ és Lykia-Pamphylia⁷ kettős tartomány nyugati fele, Bithynia, illetve Lykia számított.

1 Az alább következőkhöz felhasználtam egy korábbi munkám több részletét: Szlávik 2014. Vö. ehhez Szlávik 2017. – Mivel ez az ünnepi kiadvány (*Festschrift*) szélesebb olvasóközönségnek, és nem csupán az ókortudományban járatos szűk rétegnek szól, tanulmányomhoz rövidítésjegyzéket is mellékeltem.

2 Az aristeidési „Róma beszéd” magyar fordításban is olvasható, Szlávik 2002: 39–61, ill. 65–143 (jegyzetek a fordításhoz).

3 A Kis-Ázsia városaiban ekkortájt folyó nagyszámú középítkezéshez lásd pl. Dion Chrys. or. 40.10 és Aristeid. or. 26.97, 99 – ed. Keil. Számos kiemelt példával lásd még ezekhez Magie 1950: I. 582 skk. és Mitchell 1993: I. 211–217. A gazdasági növekedéshez és a városok általában vett fejlődéséhez I. még Mitchell 1993: I. 257–259 és külön I. 198–226. Néhány további szemponttal újabban vö. Schuler 1998: 217–272 és 273–288.

4 Ilyen, a százezret meghaladó lakosságszámmal bíró nagyváros volt a Kr. u. 2. század derekán Asia provincián belül Ephesos, valamint Smyrna és Pergamon. De közel félszáz ezer lakosa lehetett az ugyancsak a római Asia tartomány részét alkotó Milétosnak is. – Ami a lokális vereteken és a feliratokon is gyakorta megjelenő *métropolis* címet illeti, Hadrianus koráig ez, a közösség rangjára és a tartomány más településeire mért jelentőségére egyaránt utaló titulus egy provincián belül (Syria provincia kivételével) hivatalosan csak egy várost illetett meg: vö. Bowersock 1985: 75–88. Asia provincián belül először így a helytartó székhelye, Ephesos lett métropolis. Később a tartomány nagy múltú közösségei, Pergamon, Smyrna és Sardeis is elnyerték, majd a Lykos melletti Laodikeia és Tralleis, valamint Kyzikos, időlegesen pedig Philadelpheia is viselhette ezt az uralkodói engedélyhez kötött címet. Részletesebben ehhez Chapot 1904: 132–147; közelebbről 137–142.

5 „Az ősi gazdagságáról” híres Lydiát és Ióniát (Iust. 38.7.19) is tartományi határain belül tudó Asia provincia „kies” voltához Tac. *Ann.* 1.3.7: *Asia amoena*; vö. ehhez Liv. 38.17.18: *amoenitas Asiae*. Hasonló kifejezéssel élnek a császárkori szerzők a régió más területeivel kapcsolatban is, így például a nyugat-kis-ázsiai partok közelében fekvő Lesbosról szólva (*insula amoena*: Tac. *Ann.* 6.3.3) vagy a kiemelkedően kedvező éghajlati adottságokkal bíró (Plin. *Nat. Hist.* 2.87) Rhodos szigetének említésekor: *amoenitas* [...] *insulae* (Suet. Tib. 11,1). – A térség történetének máig legjobb feldolgozását nyújtja Chapot 1904.

6 Újabb összegzésben ehhez Marek 2003.

7 Brandt–Kolb 2005: 105.

A fentebb említett tartományok mindegyikében, ahogy az Antoninus-kori *Imperium Romanum* nyugati és keleti felének közel kétezzer városi közösségében⁸ is, jellegzetes figurának számított a közössége érdekében tevékenykedő „önzetlen” adományozó, az *euergetés*.⁹

Szülővárosának ez a tehetős polgára, ha valóban gazdag volt, akkor kőbe és márványba vésett feliratokon akarta megörökíteni nevét. Közcélu adománya-ért cserébe „a város tanácsa és népe”¹⁰ által a közössége jótevőjének címével felruházott *euergetés* saját költségén színházat,¹¹ könyvtárat,¹² közfürdőt vagy közfürdővel ellátott gymnasiumkomplexumot¹³ építtethetett polgártársainak, sőt akár vízvezeték¹⁴ is. Adott esetben építésük költségeihez, illetve felújítá-

8 Így Alföldy 2000: 99.

9 Röviden ehhez Meier 1998: 228. has. Vö. még Cramme 2001: 15–35, és újabban Zuiderhoek 2009: 3–22. A témát tárgyaló korábbi irodalomból külön. Veyne 1976.

10 Az IK 54 (1999), Nr. 118. vonatkozó helyének szövegezése szerint „a tanács és a nép (megtisztelésben részesíti) Plancia Magnát, M. Plancius Varus és a Város leányát (lin. 1–4: *hé bulé kai [ho d]émos/Plankian [M]agnan/M. Plankiu Ua[ru] [K]ai Poleós thygathera /sc. eteimésen/*). Az ugyancsak pamphyliai kisváros, Sil(l)yon tanácsáról és népéről olvashatunk két másik, a Kr. u. 2. század végéről származó feliraton is: IGRR III,800 és 802: *hé bulé kai ho démos*. Egy Hadrianus uralkodása idején állított, ezúttal lykiai feliraton pedig „Olympos tanácsát és népét” említik a megtisztelő határozattal kapcsolatban (TAM II,1172 = IGRR III,752: *Olympé[nón] hé bulé kai dém[os]*). A további példákat még hosszan sorolhatnánk.

11 A népgyűlés színhelyéül is szolgáló színház (ApCsel 19,29 skk.) magánszemélyek költségén való emelésére az egyik legjobb példa az Lykia-Pamphylia provincia keleti felén, Pamphyliában fekvő kisváros, Aspendos esete. Marcus Aurelius uralkodásának idején itt egy testvérpár állta a legalább 12000, de talán 15000 vagy annál több nézőt is befogadni képes színház építésének költségeit: IGRR III,803 = CIL III,231. Gyakoribb eset volt azonban, hogy magánszemélyek csak részben állták a színház építésének igen tekintélyes költségeit. Ez történt a bithyniai Nikaiában (vö. Plin. *Epist.* 10.39.3), de ez történt az Asia provincia állományába tartozó, phrygiai Aizanoiban is. Itt a színház építéséhez is hozzájárult a város egyik vezető családjának két tagja, M. Ulpus Appuleianus Flavianus és fia, M. Ulpus Appuleius Eurycles: vö. ehhez Naumann 1985.

12 Ennek egy ismert példája az ephesosi Celsus-könyvtár.

13 Néhány valóban gazdag család fürdő és gymnasion együttes létesítésére is vállalkozhatott. Közfürdővel egybekapcsolt gymnasion építésének költségeit állták a phrygiai Aizanoiban élő Claudiusok: vö. Naumann-Steckner 2010: 103sk. Az Ephesosban élő P. Vedius Antoninus ugyancsak egy therma-gymnasiont adományozott szülővárosának: IK 12 Nr. 438. A kerekítve három évig tartó (Kr. u. 147–149 között lezajlott) munkálatok eredményeképpen Ephesos városa egy 13 000 m² alapterületű építményhez, a római típusú fürdőt (*therma*) és a görög gymnasiont egyesítő épületkomplexumhoz juthatott. Az egész építkezést egyetlen – dúsgazdag – „jótévő” finanszírozta, teljes nevén M. Claudius P. Vedius Antoninus Phaedrus Sabinianus (PIR¹, V 211 /No. 3./) Újabban ehhez Steskal–La Torre 2008. Vedius a közfürdőt is magában foglaló gymnasionja egyebekben egyike volt az Antoninus-kori Ephesos négy úgynevezett therma-gymnasionjának. A pazar kiállítású s már méreteivel is tiszteletet parancsoló építmény (135x75 m) adományozójaként szerepelt még P. Vedius Antoninus felesége, Flavia Papiana is: lásd ehhez Kalinowski 2002: 121–127; vö. 135–138.

14 Lásd pl. IGRR III,804 (Aspendos); IGRR III,811 (Sidé) és Philostr. *Vit. Sophist.* 2.1 – 548 (Alexandreia Tróas). Vö. még Merkelbach–Staubert 1998: 132skk. [Nr. 01/20/16] (a milétosi vízvezeték helyreállítása). – [2] A megannyi ívből álló, hosszú vízvezeték, a római

sukhoz járult hozzá.¹⁵ Időről időre gabonát is osztogattak,¹⁶ ünnepi játékokat rendeztek¹⁷, de jelentős szerepet töltöttek be alapítványaik is. A kevésbé módo-

mintájú aquaeductus építése igen költséges volt (vö. Plin. Epist. 10.37.I; Nikomédeia). Így önmagukban csak kevesen vállalkoztak rá. Az ún. második szofisztika egyik legnevesebb alkotójának, Héródés Attikosnak az apja (PIR², C 801) is építtetett vízvezetéket. Ez a dúsgazdag euergetés Philostratos közlése szerint 7 millió drachmával (azaz 28 millió sestertiuszal) segítette meg a vízben szűkölködő Alexandria Tróas városát: vit. *Sophist.* 2.1 – 548. Vö. még ehhez IK 53, 229–231 és Ameling 1983: I. 54sk. Pamphylia egyik jelentős központjában, a délnyugat-anatóliai térség egyik legvirágzóbb és különösen jól prosperáló városi közösségének számító Aspendosban (így Brandt 1992: 45) pedig egy több mint húsz kilométer hosszú vízvezeték épült részben a város egy gazdag polgárának, Ti. Claudius Erymnaiosnak az adományából. Az egyes szakaszaiban a felszínen ma is látható aquaeductus céljára Claudius Erymnaios „*dekaprótos és gymnasiarchés*”, a városi tisztségek sorát betöltő Ti. Claudius Italicus fia tekintélyes összeget, kétmillió denariust adott (IGRR III,804). – Ez az egyetlen célra folyósított összeg, a kétmillió denarius egymagában megközelítette, elérte vagy meghaladta annak a pénzadománynak az együttes összegét, amelyet a Pamphlyiánál szerényebb javakkal bíró Lykia „jőtevője”, a később még említett rhodiapolisi Opramoas harminc lykiai közösségnek juttatott!

- 15 Ez utóbbit tette például a Philostratostól (az „athéninak” is nevezett L. Flavius Philostratostól) bőkezűsége miatt is magasztalt neves szofista, az ephesosi Damianos: Philostrat. vit. *Sophist.* 2.23 – 605. Antoninus Pius „barátja”, az ugyancsak ephesosi P. Vedius Antoninus pedig oly sok és annyi nagy értékű épülettel gazdagította a várost (*[hosa kaji hélíka oikodomémata prostithesin téi polei* – állítja a más városi közösségek hasonló feliratain is gyakran visszatérő fordulat: SIG3 850; lin. 11 sq. = IK 15, Nr. 1491), hogy fáradhatatlan építkezési tevékenységének támogatói Ephesos második alapítójaként ünnepelték: vö. IK 15, Nr. 1492, 1493. Ekkor, a Kr. u. második század során még rentábilisnak mondható a mai, de nemegyszer akkori szemmel is elképesztően nagyvonalú közcélú jótékonykodás.
- 16 Nyugat-Kis-Ázsia területén már a köztársaság utolsó évszázadában is gazdag és befolyásos emberek sokaságát találhatjuk a lokális elit tagjai között. Sulla Mithradatés elleni hadjárata idején a kariai Nysa városának egy előkelő polgára, Chairémón 600 000 modius búzalisztet ajándékozott a római hadseregnek (SIG³ 741; lin. 9 sq.). Mai úrmértékre átszámítva ez 5252,4 m³ gabonaliszt. Súlymérték szerint kb. 3400 tonnát nyomhatott Chairémón adománya. Ez egyszeri alkalom volt. A valóban tehetősek, a *leiturgiák* felvállalására tartósan is képes „gazdagok” a császárkorban már leginkább a más közösségekből történő gabonabeszerzés céljait szolgáló városi pénzalaphoz (*sitónika chrémata, ta sitónika vagy sitónion*) járultak hozzá pénzadományaikkal (vö. még *sitónikon*, IGRR IV,580: Azanoi; Phrygia Epiktétos). Vagyis magukra vállalták a közcélú gabonafelvásárlás részbeni, esetenként pedig teljes összegét. – A közcélú jótékonykodás egyik formájának számító gabonaosztogatáshoz újabban lásd Erdkamp 2005: 271–274; továbbá Zuiderhoek 2008: 163–172.
- 17 Leginkább gladiatori játékokat: vö. Price 1998: 106sk; vö. még 89 és 116. Ám ezek mellett gyakorta szponzoráltak költői versenyeket vagy zenei agónokat is. Utóbbi a tömeg körében közkedvelt fuvola- és lantjátékosok (*aulétai kai kitharistai*) fellépéseiből állt: Dión Chrys. or. 66.8. – Az aristeidési „Róma-beszéd” (or. 26 – ed. Keil) 99. kaputjában említett '*nem szűnő közös ünnepek*' sorába tartozott az a versenyjáték is, amelynek részleteiről egy, a lykiai Oinoandában állított felirat alapján értesülhetünk. A Kr. u. 125-ös évre datálható, meglehetősen hosszú – 117 sor terjedelmű – felirat, amelyet a kiváló német epigráfus, Michael Wörle behatóan elemzett, illetve példamutató módon közölt, egy Hadrianus uralkodásának időszakában alapított zenei rendezvényt kapcsolatos intézkedések sorát beszéli el (lásd alább). A nevet viselő rendezvény (*Démostheneia*) támogatója egy helyi kiválóság volt, C. Iulius Démosthenés, aki hosszú, részben császári

sak a közfürdőkben használt fürdőolajat biztosították ingyenesen polgártársaik számára,¹⁸ vagy ünnepek rendezésében vállaltak részt.

A lokális elit a közösségen belül megszerezni vagy megszilárdítani kívánt pozícióit szolgálták a tehetős magánszemélyektől szponzorált versenyjátékok is.¹⁹ A „köz célú játékokodás” (*euergesia*) és a városon belül viselt, a görög vagy

szolgálatban töltött idő után tért vissza szülővárosába. Az agón alapításához vezető egyéni célkitűzések, ahogy a verseny megszervezésével és lebonyolításával kapcsolatos intézkedések is, számos hasonló vonást mutatnak Asia provincia hasonló versenyjátékaival. A nyugat-kis-ázsiai térségben tipikusnak mondható a hivatali karrierje lezáródása után patrisába megtérő volt lovagrendi tisztségviselő alakja és tevékenysége is. De tradicionálisnak, jórészt más keleti provinciákból is ismertnek mondhatók azok, a zenei játékok szponzora mellett megnevezett tisztségviselők is, akiket a felirat hosszasan felsorol: *agónothetés, panegyriarchai, Sebastophoroi, mastigophoroi*. (Utóbbiak alacsonyabb státuszú városi tisztségviselők voltak, és – mint nevükből is látható [*mastigophoroi* a. m. 'korbácsot viselők'] – a rend fenntartásáról gondoskodtak az ünnepi rendezvényeken). Mindezeknek igen jó elemzését adja a fentebb már említett Michael Wörle monografikus feldolgozása: Wörle 1988. A felirat szövegének közlése (3–18.) és a szokásos prosopográfiai vizsgálatok (55–76.) mellett Wörle munkája megannyi más szempontra is kitér. Így vizsgálat alá veszi a császárkori Lykia városi intézményeit (77 skk.) s azon belül Oinoanda vezető rétegét (123skk), illetve a hatalmuk bázisául szolgáló *chórá*t (135skk). Majd megismerhetjük a játékok finanszírozásának módozatát (151skk) és a játékok rendezésében közreműködő tisztségviselőket (183 skk). Végül pedig a C. Iulius Démostenés által alapított és szponzorált zenei agón alapos elemzése következik (227–258). Wörle munkájához több hasznos kiegészítéssel szolgál S. Mitchell kisebb tanulmány jellegű recenziója: Mitchell 1990: 183–193, valamint Rogers 1991. – A számos effajta játék a „koszorús játékok” (*agónes stephanitai*, Arist. or. 26.77 és 34.23) sorába tartozott. Amennyiben valaki versenyjáték (*agón*) alapítását támogatta, vagy maga alapított ilyet (hasonlóképpen, mint az észak-lykiai Oinoandából ismert C. Iulius Démostenés), az *agónothetés* tiszte élethosszig szóló, esetenként pedig átörökíthető is lehetett – a közösség hálájának és megbecsülésének együttes jeleként. Tiszte örökös (*eis panta ton aióna*) voltát akár ki is köthette az újonnan alapított agónt nagyobb részt szponzoráló, de még inkább az új versenyjáték költségeit teljes egészében viselő személy: Dig. 50.12.10; vö. IGRR III,360 (Sagalassos) és IGRR III,489 (Oinoanda).

- 18 Mivel népszerűséget szerzett, különösen a helyi rendezvények alkalmával vagy az egyes ünnepeken biztosították a közösség a nyilvános fürdőt vagy fürdőket felkereső tagjai számára az ingyenes fürdőolajat (pl. IG IV,597; 602; 606; SEG IV,301–302. stb.). A Kis-Ázsiában élő görögök által képviselt városi életforma elengedhetetlen részét alkotó nyilvános fürdőkben és testgyakorló helyeken használt olaj egyebekben annyira fontos volt, hogy egyes városokban külön alapot hoztak létre ennek biztosítására (Plin. *Epist.* 10.23.2; Prusa). Másutt, így például a Hypios melletti Prusiasban, külön ezzel a feladattal megbízott tisztségviselők kezelték a fürdőolaj beszerzésének céljára szánt összeget a városi költségvetésen belül (IGRR III,60; 68. = IK 27, Nr. 9. és 1: *tamiai tón elaiónikón chrématón*). Ez is az intézményesített felajánlások elterjedt voltára utal. Jól példázza ezt a délnyugat-lykiai kisváros, Lydai egyik, a Kr. u. 2. században élt polgára, a polgártársainak a testápolásra és a világitásra szánt olaj vásárlására pénzalapot létrehozó C. Iulius Diophantés: TAM II 1,145.
- 19 Ismert „Róma-beszédében” Aelius Aristeidés is megemlíti ezeket a számosságukkal és gyakoriságukkal egyaránt kitűnő – zenei és atlétikai – rendezvényeket: or. 26.99 (*agónón apeiros arithmos*). – A közösség egésze számára nagyvonalú adományokat tevő „jötevő” (*euergetés*) cselekedetének motívumaihoz, valamint a köz célú játékokodás megannyi példájához a római Kis-Ázsia területén újabban lásd Zuiderhoek 2009: külön. 3–22. és 23–36.

görög nyelvű Keleten még mindig csak választás útján elnyerhető tisztségek betöltése ugyanis elválaszthatatlan volt egymástól. Szoros összefonódásuk már a hellénizmus nagy történeti korszakában is kimutatható.²⁰ Egy-egy jelöltnek, ha sikerrel akart pályázni a népgyűlés határozata²¹ alapján betölthető városi tisztségek bármelyikére, mindenekelőtt el kellett nyernie a tömegek kegyét.²²

A helyi közfunkciók betöltésére korlátozott polgári becsvágy és egy, a lokális elit képviselőitől elvárt közösségi magatartásforma, a közcélú jótékonykodás

A rómaiak, ahol csak tehették, mindenütt a tartományi vezetőréteg képviselőire támaszkodtak (vö. Aristeid. or. 26.64–65 – ed. Keil); uralmuk megszilárdításakor éppúgy, mint annak gyakorlása során.²³ Ennek az Imperium szinte egész terü-

20 Több alkalommal maga az uralkodó lépett fel egyes városi közösségek jötevőjeként: ehhez Bringmann 1993: 83–95.

21 A helyi adminisztráció élén álló személyeket (*archontes*), valamint a városi tanácsot (*bulé*) hatalmi jogosítványokkal ellátó népgyűlés (*ekklésia*) mindig is elválaszthatatlan volt a görögség állami létének egykor sajátos keretet adó polis, azon belül pedig az ún. polisdemokrácia fogalmától. Az intézmény, úgy vélték, sajátosan görög. Ennek megfelelően az Imperium keleti, görög nyelvű tartományaiban részben megmaradt a népgyűlések korábbi szerepe és jelentősége. Így volt ez a császárok korában is: vö. SIG³ 850 (az *archontes*, a *bulé* és az *ekklésia* együttes felsorolásával). Míg a birodalom középpontjában, Rómában a választói gyűlések már Augustus halálát követően (Kr. u. 14) elvesztették tényleges jelentőségüket, a városok sokaságával átszótt Asia provincián belül ezek egészen a kései 3. századig megőrizték részbeni (területenként is változó) jelentőségüket. Formálisan persze, hiszen az érdemi döntésekénél a helytartó megerősítésére volt szükség. Így azoknál a határozatoknál is, amelyeket „a város tanácsa és népe” együttesen hozott. „Miatán a [...] bulé megszavazta, és a [...] proconsul jóváhagyólag megerősítette” – ezt a nyitó formulát olvashatjuk egy smyrnai határozaton (IGRR IV,1414 = IK 24,1, Nr. 713: *pséphisamenés tés [...] bulés kai epikyrésantos tu [...] anthypatu*).

22 Ehhez – a közcélú építkezések, a fürdőolaj és a gabona ingyenes biztosítása mellett – leginkább a fentebb említett a fuvola- és lantjátékosok előadásainak teret adó zenei agónok rendezésén vagy alapításán keresztül vagy a mimusok és a szemfényvesztő mutatványosok fellépésének teret adó egyéb rendezvények anyagi támogatásán keresztül vezetett az út. Legalábbis ezt mondja Dión Chrysostomos (or. 64.8; vö. or. 32.4 és 7). Ugyancsak Dión szerint hasonló sikerre számíthatott az is, aki éppenséggel az ökölvívók és pankratisták, a birkózók és futók versengésének bőkezű finanszírozásával akarta szórakoztatni polgártársait: Dión Chry. or. 66.8 és 80.2. – A municipális arisztokráciának a választás révén betölthető városi tisztségekre pályázó tagjai „az azonnali népszerűség megszerzésének reményében” költötték a pénzt. Hogy a tömeg kegyeit elnyerhessék, a városok gazdag polgárai – ahogy azt Antoninus Pius Ephesos városának tanácsához intézett, feliratos formában ránk maradt leveléből is megtudhatjuk – „látványosságokra, élelemosztogatásra és versenyjátékokra költik felajánlásaikat”: SIG³ II,850; lin. 16 sqq (*hoi tu [par]archem[ra eudokim]ein cha[r]jin eis thea[s] k[ai] dianomas kai ta t[ó]n agónon themata dapan[ó]si té[n] ph[il]otim[ian]*).

23 Röviden vö. ehhez Millar 1983: 199sk. Egy konkrét példa: a bithyniai Prusában jelentős közszereplőnek számító – az archóni tisztséget szinte kisajátító – Dión Chrysostomos

letén érvényesülő alapelvnek megfelelően tudatosan erősítették az öröklött vagyona és átörökített társadalmi kapcsolatai révén a városokat nemegyszer egyfajta öröklött jogon irányító municipalis arisztokráciát.²⁴

Vagyon és tekintély, közcélú adakozás és népszerűség – a kor városi életében szinte elválaszthatatlan fogalmak. *Homo munificus et [...] popularis* – mondja egy gazdag és bőkezűsége folytán népszerű (népszerűségének köszönhetően pedig szülővárosa határain túl is sikeres) ephesosi polgárról az ifjabb Plinius (*Epist.* 6.31.3).²⁵ A rendszer nem volt zárt: új elemek bekerülését is lehetővé tette. A közepest meghaladó jómód és a jómód biztosította bőkezűséggel megszerezhető népszerűség azonban az ezek birtokában joggal elvárható sikeres városi közszerepléstől növelt tekintély elmellőzhetetlen összetevői közé tartozott.

„A legtekintélyesebb és a legtehetősebb polgárok” (*hoi megistoi kai dynatoi*) – ezekkel a jelzőkkel illeti a városok életének irányítóit a Kr. u. 2. század derekán Aelius Aristeidés (or. 26.64; vö. 65 – ed. Keil). A közjük való bekerülés persze nem volt könnyű. A városon belül versengés folyt, sőt nem egyszer éles küzdelem bontakozott ki az egyes posztokért: a *buléba* való bekerülésért, a vezető tisztségek betöltéséért, az adókivetés jogával járó burkolt anyagi előnyökből való részesedésért stb. Ez azonban nagyon is megfelelt a helyi arisztokrata nemzetségek hagyományos ideáljainak. De részben hasonló felfogást követtek, lényegi elemeit tekintve a versengés azonos szemléletét hozták magukkal a város irányítóinak körébe bekerülni vágyó s vagyonuk mellé így a közösség részéről kijáró társadalmi megbecsülés megszerzését is remélő „új emberek”.²⁶

apja, maga a szónok, majd annak fia: Dion Chrys. or. 44.3, 51.8; vö. 50.6–10. De hivatkozhatnék még a pliniusi *Epist.* 10.79.3 jól ismert közlésére (*quia sit aliquanto melius honestorum hominum liberos quam e plebe in curiam admitti* [„jobb az előkelők gyermekeit küldeni a tanácsba, mint a közrendűekét”]), ahogy egy meglehetősen ismert felíratra, az IGRR III. kötetének az 500-as sorszámot viselő felíratára is (*The 'genealogical tree' of Oenoanda*: vö. Sherwin-White 1973: 243sk).

- 24 A birodalmi arisztokrácia két kiváltságos rendje, az *ordo senatorius* és az *ordo equester* mellett, mint ismeretes, a municipalis arisztokrácia adta az Imperium harmadik privilegizált rendjét. Tagjai az önkormányzatú városok életét irányító tisztségviselők (*curialisok*) és a *curia* tagságára alkalmas helyi előkelők, a reménybeli *decuriok*. A Kr. u. második században belőlük alakult ki az ún. „tiszteletre méltók” (büntető)jogilag is mindinkább megkülönböztetett csoportja, a *honestiores*. Vö. ehhez Langhammer 1973; Macmullen 1974: 88skk; továbbá Alföldy 2000: 108 és 110. A *municipalis ordo* „rendi” egységesülését jelentős mértékben elősegítette, hogy a birodalmon belüli Keleten a városokat irányító helyi vezető réteg képviselői – a Kr. u. 2. század derekára szinte kivétel nélkül – római polgárjoggal (is) rendelkeztek: vö. Aristeid. or. 26.63–64 – ed. Keil. Egyetlen kivétel volt itt: Lykia-Pamphylia kettős tartomány nyugati fele, Lykia.
- 25 Sherwin-White 1968, 392. Az Ephesosban betöltött vezető tisztségei mellett háromszoros *asiarchés* (!), illetve *archiereus Asiae* Claudius Aristión: PIR² 788 (Kr. u. 90–95 között, majd ismét valamikor Kr. u. 100 körül). A fentiekhez vö. még Plut. *Praec. ger. reip.* 31 – 822d–823e. és Dion Chrys. or. 46.3. Egy korábbi példa: Strab. 14.1.42 – 649 (a 2000 talantont kitevő összeget, Strabón szavaival: királyhoz méltó vagyont *Iusian basilikén*/ birtokló nysai Pythodóros).
- 26 A municipalis arisztokrácia belső köreibe, a város igazgatásával kapcsolatos tényleges döntéseket hozó tisztségviselők közé való jutás mindazonáltal csak keveseknek

Két régi-új fogalom az euergetizmus motivációjaként: a versengés szelleme és a becsvágy

A görögség hagyományos életfelfogása, ha nem is változásoktól mentesen, s ha nem is maradéktalanul, a római uralom alatt is érvényesült. A polishazafiság még mindig létező érzülete mellett,²⁷ amely legfőbb színterének a római Kis-Ázsia területén Lykia számított,²⁸ ennek egyik meghatározó eleme volt az egyéni és a közösségi szinten, a városon belüli és a városok közötti versengésben egyaránt megnyilvánuló becsvágy (*philotimia*).²⁹ Mindezek alapjául a már a Homérosnak tulajdonított eposzokban is gyakorta megnyilatkozó *agón*-szellem szolgált: „mindig kitűnni, s túltenni a többiekén”.³⁰ Egy neves német kutató megállapítása szerint „kis túlzással elmondhatjuk, hogy a harc [...] nem a hataloméért vagy a gazdagságért folyt [ti. az egyének és a városok között – Sz. G.], hanem azért, hogy [...] másoknál különbek legyenek”.³¹

sikerülhetett. Itt csak a komoly vagyonnal bírók boldogultak. A többiek – szerényebb anyagi lehetőségeik okán – gyakorta alulmaradtak a jelentősebb városi posztok elnyeréséért folytatott küzdelemben. De nemegyszer megesett az is, hogy megszegyenültek és jóvátéhetetlenül eladósodtak a közcélú adományokkal elérhető népszerűség megszerzésére törve, amint arról Plutarchos egy kijelentéséből is értesülhetünk. „Ha céloddhoz képest csak közepes vagyonnal rendelkezel – tanácsolja az ilyen pályázóknak, illetve alsóbb fokú magistratusoknak Plutarchos –, [...] semmiképpen sem hitvány vagy nemtelen dolog beismerni szegénységedet, és önként távozni azok közül, akik kellő javakkal bírnak a köz javát célzó bőkezű becsvágyuk [*philotimia*] gyakorlásához. Másként pénzt kell kölcsönöznöd, szájalomra méltóvá, de egyúttal nevetségessé is téve magad saját költségeden teljesített közszolgálatod [*leiturgia*] során” (*praec. ger. reip.* 31 – 822d). A *municipalis ordo*, s különösen az ordón belüli elit összetétele így a Kr. u. 3. század utolsó harmadának a társadalom korábbi rétegződését is átformáló gazdasági válságáig csak csekély mértékben változott.

27 A később, Lykiával kapcsolatban felhozott példák mellett pl. ehhez Dion Chrys. or. 44.6. Az „aranyuszájú” Diön ebben a beszédében kinyilvánítja polgártársai előtt, hogy annyira szereti szülővárosát, a bithyniai kisvárost, Prusát, hogy Athént, Argost vagy Spártát, a görögség legelső és leghíresebb városait sem tudná helyette választani. Ezért ragaszkodott – ahogy Démostenés-életrajza bevezetésében (2. c.) írja – Plutarchos is a kis Chairóneiához, mert nem akarta még *kisebbsé* tenni elköltözésével. Hasonló magatartást tanúsított az *‘Oneirokritika’* [‘Álomfejtés’] szerzője, Artemidóros is: 3.66 (235 Pack).

28 Pl. IGRR III,472; vö. IGRR III,500; col. III. lin. 29 sqq., ill. TAM II 1,136; 145.

29 Vö. Plut. *Praec. ger. reip.* 31 – 822d; l. ehhez fentebb a 25. sz. jegyzetet.

30 Lásd külön. Hom. Il. 6.208. = Il. 11.784: *aiēn aristeuein kai hypeirochon emmenai allōn*. Devecseri Gábor fordításában: „hogy legyenek első mindig, a többi fölül kimagasló”. További terveiről, illetve szándékairól szólva állítólag ezt a homérosi sort idézte a görög Poseidóniosnak Rhodoson a kalózok ellen induló római hadvezér, a „Nagy” Pompeius: Strab. 11.1.6 – 492. De idézhetném még az *Ilias* rákövetkező sorát is: „és szegényt eleim nemzetségére ne hozzak”: 6.209. Ezt a görög nevelés egyik hagyományos színterének számító gymnasionokban is gyakorolt *agón*-szellemet erősítették a kor nagyszámú versenyjátékai. A hírnév utáni vágy a tehetős réteg képviselőiben – keleten és nyugaton egyaránt – szinte kivétel nélkül megvolt: vö. Stat. Silv. 5.2.52: *virtutis pulcher amor*. A görög városi környezet nyilvánvaló hatásaként gyakorta megjelenik az *agón* motívuma a vértanúaktákban is: pl. Mart. Polycarpi 17.1.

31 Nörr 1979: 11. A gondolatmenet egésze a következőképpen hangzik: „Eine wesentliche

A versengésnek ez a szelleme olykor megjelenik a római Kis-Ázsiából ránk maradt epigráfiai dokumentumokon is.

A lykiai Oinoandában élő Licinniusok családjának tagja, C. Licinnius Thoantianus tiszteletére állított feliraton például nemcsak azt olvashatjuk, hogy tekintélyben „az első lett szülővárosában”, de azt is, hogy „a tartományban sem maradt el senki mögött” (IGRR III,495. lin. 5 sq: *tés men [p]at[ri]dos genomeno[n p]r[r]ó[ton], udenos de tón en téi e[p]archeiai deuteron*). Hasonlót mond egy másik epigráfiai dokumentum a pontosi Amastris polgáráról, az ugyancsak a Kr. u. 2. században élt Caecilius Proculusról is. Közelebbről azt, hogy Caecilius Proculus az első helyet foglalja el a tartományban élők között (IGRR III,87: *prósteuón tón eparcheión*). És ugyanez áll a lykiai Kadyanda egy helyi előkelőségének feliratán, amely szintén a Kr. u. 2. századból származik (TAM II,667: *próteuón [Lykió] n ethnus*).³²

Az önzetlen jótékonyosság és az őszinte emberszeretet nem, vagy csak csekély mértékben játszott szerepet a városi tisztségek betöltéséért folytatott versengésben. Az „önkormányzati” posztokért folyó vetélkedésben nagyon is gyakorlatias szempontok motiválták a municipalis arisztokráciát.³³ Olykor pedig, legalábbis ha az egyes személyek által betöltött városi tisztségek tarka egyvelegét nézzük, arra kell gondolnunk, hogy itt a becsvágy fogalmának körén messze túlmenő jelenségről, egyfajta telhetetlenségről van szó.³⁴

Két újabb keletű fogalom az euergetizmus motivációjaként: polishazafiság és akkulturáció

Az euergetizmus jelensége a rómaiak által uralt Kis-Ázsia egész területén kimutatható. Legkésőbb a Kr. u. 2. század derekáig a térség területének nagy részét uraló császári kormányzat még távoli és elmaradott vidékeken is megteremtette azokat a kereteket, amelyek között az integrációra kész helyi vezető réteg jellegzetesen görög formák és frazeológia alkalmazásával fejezhette ki magát. Ilyen volt az Anatóliai-fennsík középső területe, ahol a Kis-Ázsiában megtelepedett kelták három törzse lakott.

Funktion der Polis war stets ihre Selbstbehauptung im Wettkampf mit anderen Poleis gewesen. Das häufig berufene agonale Lebensgefühl der Griechen hat nicht nur die Beziehungen der einzelnen Bürger zueinander, sondern auch das Verhältnis der Städte bestimmt. *Mit leichter Übertreibung läßt sich sagen, daß der Kampf in erster Linie nicht um Macht und Reichtum ging, sondern um das aristeuein, um das 'Besserein' als die anderen*. (A kiemelés tőlem – Sz. G.)

32 Egy hasonló példát, ezúttal Galatia provinciából, lásd alább: *prótos hellénón* [sc. C. Iulius Severus] (IGRR III,173.)

33 A korábbi irodalom összegzésével hasonló megállapításra jutott már A. D. Macro is: „the [...] aristocratic ideal of philotimita in action [...] had no charitable or philanthropic basis: rather it was as it always had been, utilitarian in essence”. (Macro 1980: 685.)

34 Ehhez: IGRR IV,870 (a phrygiai Kolossai).

Az akkulturáció egyik kiemelkedő római kori példája a birodalmon belüli Keleten³⁵: Galatia provincia

Galatia provincia székhelyén, Ankyrában a császárkultusz magukat nevesítő főpapjai részben görög, részben kelta neveket viselnek az itt állított feliratokon. Ők egyszerre voltak közösségük görög értelemben vett „jótevői” (*euergetai*), galata királyoktól és tetrarcháktól való származásukra büszke kelta arisztokraták, majd később a római polgárjog birtokosai. A katonai teljesítményükkel mindenkor kitűnő kelta törzsi vezetők leszármazottai, akiknek felmenőitől egykor egész Nyugat-Kis-Ázsia rettegett, az új körülmények között a császárkultuszban találták meg azt az eszközt, amelynek segítségével Pylaimenés, Amyntas király fia, Albiorix, Ateporix fia, vagy egy másik Amyntas, Gaizatodiasztés fia, később pedig Ti[berius] Claudius Bocchus, aki Ti[berius] Claudius Alexandros fia volt, továbbra is „*a galaták között az első*” címmel jelölhette magát.³⁶

Megtalálhatták persze karrierlehetőségeiket a politikában is. A királyi származású kelta törzsi előkelő, a már tiszta latin nevet viselő C. Iulius Severus (aki Hadrianus uralkodása idején consul suffectus és Germania Inferior tartomány helytartója lett: PIR², I 573) azonban, bár ő is büszke volt kelta elődeire, egy Ankyrában állított feliraton – sajátos fordulattal – már egyenesen „*a hellének között az első*”-nek aposztrofálja magát (IGRR III,173; lin. 14 sq: *prótos hellénón* = OGIS 543 = Smallwood 1966: No. 215).³⁷ Hasonló nevű fia még magasabbra emelkedett.³⁸

35 Az önkéntes akkulturáció hasonlóképpen klasszikus példája az Imperium Romanum nyugati felén Gallia volt.

36 Vö. OGIS II,533, továbbá IGRR III,162. etc.

37 A feliratot gyűjteményes formában közlő R. Cagnat szerint (a felirat szövegezői) ezzel a fordulattal azt kívánják kifejezésre juttatni, hogy C. Iulius Severus az első helyet foglalja el Galatia tartományon belül. Közlelebről itt olyan személyként jelenítik meg őt, aki az első ember helyét foglalta el a tartománytól rendezett hivatalos ünnepeken: IGRR III; 100 n. 10. Nyilvánvaló, hogy ez az „elsőség” csak Galatia provinciára vonatkozik. A kutatás azonban még újabban is bizonytalan „a hellének között az első” formula megítélésében. Vö. ehhez A. R. Birley megjegyzését: „whatever that really meant”, Birley 1997: 227. – C. Iulius Severus ugyancsak királyi ősökkel bíró felesége azonban megtartotta korábbi kelta nevét: OGIS II,533. Egy később – 1970-ben – talált feliraton is találkozhatunk C. Iulius Severus feleségének, a „királyi származású” Akylliának a nevével. Lásd ehhez Mitchell 1974: 34 (*Akyllian, [...] tén ek basileón héróida*). Az utóbbi jelenséggel persze más római provinciákban is találkozhatunk.

38 Az ifjabbik C. Iulius Severus (PIR², I 574) már nem az év egyes hónapjaira kinevezett consulpárok egyikének a tagja volt, mint atyja a Kr. u. 138. évben. Ő már a *consul ordinarius* tisztségét ölthette fel, vagyis a császárral együtt az év névadó személye lett (Kr. u. 155-ben).

Az akkulturáció másik kiemelkedő példája a birodalmon belüli Keleten: Lykia-Pamphylia kettős tartomány nyugati fele, Lykia³⁹

Meg kellett fizetni a lokális elit együttműködési készségéért a délnyugat-anatóliai Lykiában is. Az ellenérték azonban itt inkább a lokális autonómia megszemenő biztosítása volt, s nem a római polgárjoggal járó – jogi és gazdasági – előnyök széles körű juttatása egy-egy városi közösség gazdag és közösségéért anyagilag is tenni kész polgárainak.⁴⁰

Az Antoninus-kori feliratokon található neveket olvasva feltűnik, hogy a *civitas Romana* adományozásában Lykia meglepően szűkmarkúan részesült. Ennek a hosszú történeti múltra visszatekintő, s városi közösségek sokaságával átszótt gazdag térségnek a lakói sem felejtették el még egészen, hogy őseik egykor tényleges döntéseket hozó katonai parancsnokok voltak, „stratégosok és hipparchosok”.⁴¹ A római kormányzat azzal viszonzta a lykiai elit együttműködési hajlandóságát, hogy a tartomány belső ügyeinek intézésében messzemenő önállóságot biztosított a térség városait egybefogó *koinon* számára.

Egy ismert lykiai jótevő, a rhodiapolisi Opramoas

Lykia egyik legismertebb történeti személyisége, az Antoninusok korában élő Opramoas, „a kétszer Kalliadésnak mondott Apollónios fia, Rhodiapolis polgára” nem rendelkezett római polgárjoggal. Talán ezért is emlékezteti feliratának olvasóit arra, hogy „olyan ősök leszármazottja, akik *lykiarché*sok voltak, és az első helyet foglalták el népük között” (IGRR III,738; col. V. lin. 2–9 [kihagyásokkal]).⁴²

39 Kolb 2007: 271–291.

40 Kis-Ázsia más területein a lokális elit státuszának egyik fontos alkotórésze volt, hogy az ide tartozó személyek többsége római polgárjoggal rendelkezett. Ám meglepő módon Lykiában csak kisszámú római polgárral találkozhatunk az ottani lokális elit tagjai között. Ráadásul a lykiai feliratokon kimutatható római polgárok egy része neve alapján az ugyancsak kisszámú itáliai bevándorló leszármazottjának tekinthető. Még a lykiarchosok között is kisebbséget képeznek a *civitas Romana* birtokosai. Ennek okára jelenleg nem tudunk biztos választ adni. Egy újabb magyarázat azonban közel járhat az igazsághoz. Ezek szerint a lykiai elit talán többre tartotta a szülőföldjén élvezett tisztes nyugalmat (*honesta quies*) a birodalom szolgálatában felmutatható karrier várható veszélyeinél. Így Brandt–Kolb 2005 106: „Es scheint, daß die lykische Elite die *honesta quies* ihrer Provinz den Fährnissen einer Reichskarriere vorzog.”

41 IGRR III,738; col. V. lin. 14.

42 Az IGRR III,738 szövegének fentebb idézett részlete görögül: Opramoas *Apollóniu dis tu Kalliadu Rhodiapoleitís [...] pragonón Lykiarchón kai próteusantón [en tói ethneí]* (etc.). – „A kétszer Kalliadésnak mondott Apollónios” formula az IGRR III,739 jelzésű feliraton is többször is ismétlődik: *Opramoas Apollóniu dis tu Kalliadu*; col. V. lin. 2 sq. és 48 sq. Jelentése, ill. értelme itt is kb. annyi, hogy „Opramoas, Apollónios fia, aki Kalliadés fiának, Apollóniosnak a fia volt”. A némi zavart okozó szorzószámnév, a kétszer jelentésű *dis* adverbium helyes értelmezéséhez újabban lásd Kokkina 1996: 133.

A „nép” fogalma alatt – itt és akkor – a Lykiai Városok Szövetségét (*to koinon tón Lykión*) értették.⁴³ A rhodiapolisi Opramoas, ez a dicső tetteket felmutató ősszel rendelkező férfiú, aki hatalmas vagyona mellé magas politikai tiszt-ségre is vágyott, ezzel a „néppel” szemben gyakorolta sokszoros jótéteményeit.

Ez az Antoninus-kori jótévő nemcsak szülővárosa, (a mai Kumluca peremén fekvő) Rhodiapolis polgárait részesítette vagyonából, hanem szülőföldje, a tágabb értelemben vett patrisának érzett Lykia további harminc közösségének is juttatott pénzadományokat. Ezek összesített értéke akár elérheti vagy meghaladhatja a kétmillió denariust!⁴⁴

Patrióta érzületén és emberbaráti szándékain túl Opramoasnak nyilván távolabbi célkitűzései is voltak azzal, hogy vagyona egy részét szétosztotta szeretett szülőföldje városi közösségei között. A rhodiapolisi Opramoasnak ugyanis Lykia egész népének jótévőjévé kellett válnia ahhoz, hogy az uralkodó figyelmét magára vonva, bőkezűsége révén megszerezhesse a szenatori méltóságot. Ha magának nem, akkor majd fiának, vagy legalább unokája számára.⁴⁵ Opramoasnak erre legalábbis komoly esélye volt. A szenatori cenzust messze meghaladó vagyonán kívül ugyanis távoli rokonságban állt néhány szenatori rendű családdal.

Mindehhez itt csak annyit, hogy Opramoas végül nem érte el célját. Még a *civitas Romana* adományozásában sem részesült. Ám azt még megérhette, hogy dédunokája, Ti. Claudius Dryantianus Antoninus az *ordo senatorius* tagjai közé emelkedett.⁴⁶

43 A Lykiai Városok Szövetsége a Kr. u. 2. század első felében már legkevesebb harminc városból állt. Ezek közé olyan jelentős közösségek tartoztak, mint a métropolis [‘anya-város’] kitüntető címmel felruházott Xanthos, Telmészos, Tlós és Patara. (Ez utóbbi-hoz I. pl. IGRR III,704; II B; lin. 46 sq; *hé métropolis tu Lykión ethnus* [sc. Patara]). – A lykiai koinonnak (I. küln. IGRR III,739 = TAM II,905: *koinon*, illetve *ethnos tón Lykión*) a római uralom alatt is sikerült korábbi szervezetét és viszonylagos önállóságát megőriznie. Lykia városainak polgárait már csak ezért is egyfajta felfokozott (nemzedékről nemzedékre öröklődő) szeretet jellemezte szülővárosuk, szülőföldjük és népük iránt. Lásd ehhez IGRR III,738; col. V. lin. 16 sq; a patris (szülőföld) és az *ethnos* (a lykiai koinon) együttes említésével.

44 Újabban ezt az összeget legalább 2 132 000 denariusra becsülik: Brandt–Kolb 2005: 105. Hasonlóképpen vélekedik erről Marek 2010: 537: „über 2,1 Millionen Denare”. – A korábbi, ennél jóval szerényebb becslések: 604 000 denarius (Broughton 1938: 780), illetve 380 000 denarius huszonnégy városnak és az Opramoastól további hat városnak folyósított kisebb-nagyobb összegek (Magie 1950: I. 536sk és II. 1394). Mindez nem kevesebb, mint félmillió denarius, amihez Magie szerint hozzá kell még számítanunk Opramoas a lykiai koinonhoz tartozó más közösségeknek juttatott további pénzadományait.

45 Erre a következtetésre jutott már C. S. Walton is: Walton 1929: 55sk.

46 IGRR 500; col. II. lin. 65 sq. = vö. ehhez Jameson 1966: 125–137, és küln. Barresi 2003: 501; s.v. Oenoanda; Claudius Dryantianus, Ti. – További irodalmi hivatkozásokkal lásd még ehhez Coulton 1987: 173, és Kokkina 2000: küln. 245sk.

A császárok, a tartományi helytartók és a „közösségi jötevők”

A Rómát és annak birodalmát uraló császárok elnézték az Opramoashoz hasonló magánszemélyeknek esetenként nemcsak szülővárosukban, de tartományi szinten is gyakorolt közcélú jótékonykodását. A császárok elnéző jóindulatára azért volt szükség, mert az effajta tevékenység rendkívüli népszerűséget szerzett egyesek számára. A mértéken felül gyakorolt euergetizmussal⁴⁷ szerzett népszerűség pedig esetenként már a provincia nyugalalmát is veszélyeztette – főként a vezető tartományi családok egyes csoportjainak rivalizálása miatt.

Kr. e. 141-ben, amikor katasztrofális (városok sorát romba döntő) földrengés sújtotta Lykiát, Opramoas, a páratlan bőkezűségéről elhíresült gazdag jötevő legalább harminc város újjáépítését támogatta. Ezek között olyan jelenős közösségek voltak, mint Xanthos, Myra, Limyra és Tlós. A rhodiapolisi Opramoas csak ekkor egymillió denariust osztott szét harminc lykiai város között.⁴⁸

Nagyvonalú adományainak osztogatása során ez a – filantróp és patrióta – kisvárosi polgár közel úgy járt el, mint egy hellénisztikus uralkodó. Már-már olyanak tűnt, mintha ő lenne „Lykia királya”.⁴⁹

Így érezhette a helytartó is, aki úgy vélte, gátat kell szabnia az Opramoasnak jutatott ismételt megtiszteltetéseknek. [Domiti]us Seneca kezdeményezésére, aki valamikor Kr. u. 133 és 136 között igazgathatta Lycia et Pamphylia provinciát,⁵⁰ Xanthos városa tiltakozását fejezte ki a helytartó előtt az Opramoas számára megszavazott túlzó megtiszteltetések miatt. Az ügy végül az uralkodó elé került, aki – ez már Antoninus Pius volt – jóváhagyását adta a korábban megszavazott kitüntetéshez. Ezt a történet egy megint csak új szereplője, Lykia akkori legatusa, Cornelius Proculus közölte az érdekelt felekkel (IGRR III,739; col. VII. lin. 58 sqq. és 90 sqq).⁵¹

*

47 Egyes „jötevők” a mai kor fogalmai szerint is igen tekintélyes mértékű pénzadományokkal segítették a szülővárosukban folyó, közcélú építkezéseket. Tételelesen ehhez Zuiderhoek 2009: 25.

48 A fentiek egészéhez, illetve Opramoas (részben töredékes voltában is) igen terjedelmes, a római Kis-Ázsia területén akár rekordhosszúságúnak is mondható feliratához (IGRR III,739 = TAM II,905) újabban I. Kokkina 2000: küln. 17–75 (a felirat görög szövege), ill. 76–106 (a felirat német nyelvű fordítása).

49 „Die Wohltätigkeiten des Opramoas enthalten [...] eine ausgesprochen soziale, philanthropische Komponente, wie sie in kaiserlichen Alimantarprogrammen und im Geist der zweiten Sophistik ihr Vorbild bzw. ihre Anregung besaß. Es handelt um einen gewissermaßen monarchischen Euergetismus; der Stifter verhält sich wie ein »König von Lykien«” (Brandt–Kolb 2005: 106, a kiemelés tőlem – Sz. G.). Vö. még Kolb 2007: 290.

50 Marek 2010: 844–845.

51 Az Opramoas feliratán említett lykiai legatus, Cn. Arrius Cornelius Proculus a Kr. u. 138–139 közötti évek egyikében igazgatta Lykia-Pamphylia kettős tartományt, Marek 2010: 845–846.

Opramoasnak a lykiai koinont alkotó közösségekkel szemben tanúsított magatartása mindenképp igen figyelemre méltó körülmény. Áttételesen ugyanis ez is mutatja a hellénizmus folyamatának Lykiára gyakorolt erős és tartós hatását. Opramoas közcélú jótéteményei összességükben ma is a monarchikus euergetizmus példáit idézik fel,⁵² közelebbről az egykor Lykiát is uraló Ptolemaiosok és a Seleukida királyok euergetizmusát.

Összegzés

A fentiek összegzésével annyi biztonsággal elmondható, hogy a polis mikrokozmoszán belül erősen hatott a patriotizmus érzése – különösen az ősi múltra visszatekintő Lykián belül. Vagyis a polishazafiság érzülete, amely bár módosult formában, de a római uralom alatt is fennmaradt (lásd pl. IK 54. Nr. 118; *philopatris*)⁵³. Ennek egyik megjelenési formája volt az euergetizmus, a közcélú jótékonykodás.

Néhány további euergetést is felsorolhatnánk az Antoninus-kori Lykia területén: az Opramoasszal közel egy időben tevékenykedő kyaneai lasónt, aki lykiarchés is volt,⁵⁴ síremlékén pedig az antik világból ránk maradt sziklafeliratok közül a leghosszabbat hagyta hátra (IGRR III,704),⁵⁵ valamint két helyi jótevőt, az oinoandai C. Iulius Démostenest⁵⁶ és Iulius Lucius Pilius Euaréstost. Utóbbi kettő csak szülővárosán belül gyakorolta jótéteményeit. Mindez azonban egy további vizsgálódás körébe tartozik.

52 Vö. Brandt-Kolb 2005: 106.

53 A közhatározat alapján megtisztelt személy szülővárosa iránti szeretetét is megemlítő feliratot Kr. u. 124–125 körül állították a pamphyliai Pergében.

54 A Kyaneai városából való lasón a Kr. u. 139. évben töltötte be a lykiarchés tisztségét. Ezt megelőzően lasón a Lykiai Szövetségen belül a koinon főpapja és jegyzője volt (IGRR III,704; col. II A. lin. 6 sq: *gegon[ós]s archiereus [tón] S[eb]jastón kai grammateus Lykión*).

55 A lykiai Kyaneai polgárának, lasónnak emelt sír építmény leírásához, valamint az építményen elhelyezett – közel 125 sor terjedelmű – felirat elemzéséhez újabban lásd Berling 1993.

56 Róla röviden szóltunk már a 17. sz. jegyzetben.

Rövidítések

1. Rövidített formában hivatkozott antik auktorok

Ael. Arist.	Aelius vagy Ailios Aristeidés
ApCsel	Az apostolok cselekedetei
Dión Chrys.	Dión Chrysostomos
Hom. <i>Il.</i>	Homéros, <i>Ilias</i>
Iust.	Iustinus
Liv.	Livius
Mart. Polyc.	Martyrium Polycarpi ['Polykarpios (smyrnai püspök) szenvedéstörténete']
Philostr. <i>Vit. Sophist.</i>	Philostratos, <i>Vitae Sophistarum/bioi Sophistón</i> – ed. Kayser ['A szofisták életrajzai']
Plin. <i>Epist.</i>	Plinius minor, <i>Epistulae</i> [Ifjabb Plinius, 'Levelek']
Plut. <i>Praec. ger. Reip.</i>	Plutarchos, <i>Praecepta gerendae rei publicae (Politika parangelmata)</i> ['Tanácsok az állam vezetéséhez']. In: Plut. <i>Mor.</i> ⁵⁷ 798–825.
Tac. <i>Ann.</i>	Tacitus, <i>Annales</i> ['Évkönyvek']
Stat. <i>Silv.</i>	Stadius, <i>Silvae</i> ['Erdők']
Strab.	Strabón, <i>Geógraphika</i>
Suet.	Suetonius

2. Rövidített formában közölt modern munkák (feliratgyűjtemények, könyvsorozatok, folyóiratok, ill. tanulmányok)

Anat. St.	Anatolian Studies. British Institute at Ankara. Ankara 1951–
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt – Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Teil II.: Principat (szerk. Wolfgang Haase és Hildegard Temporini), Walter de Gruyter [Verlag/Publisher], Berlin–New York 1972–
ANRW II 7,1	Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: griechischer Balkanraum; Kleinasien [Forts.]). Szerk. Hildegard Temporini, Walter de Gruyter [Verlag/Publisher], Berlin–New York 1979.

57 Plut. mor. – Plutarchos, *Moralia/Éthika (syngammata)* [78 különféle témájú értekezés; főként erkölcsi, filozófiai és állambölcseleti kérdéseket taglaló írások gyűjteménye].

- ANRW II 7,2 Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: griechischer Balkanraum; Kleinasien [Forts.]). Szerk. Hildegard Temporini, Walter de Gruyter [Verlag/Publisher], Berlin–New York 1980.
- CIG Corpus inscriptionum Graecarum (Ed. auctoritate et impensis Academiae Litterarum Regiae Borussicae) I–IV; V [= IV.3.]: Index (A[ugust] Boeckh et alii), Berlin 1828–1877.
- CIL Corpus inscriptionum Latinarum I–XVI sq; Berlin 1863–Dig. Digesta
- DNP Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike; Szerk. H. Cancik – H. Schneider – M. Landfester et alii; Bde. I–XVI, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar 1996–2003. Supplementbände: I (2004) – XI (2016)–
- IG Inscriptiones Graecae
- IGRR Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes I–IV: edd. R[ené] CAGNAT et G. LAFAYE (Vol. IV); Paris 1911–1927 (változatlan újranyomásban: Roma 1962–1964).
- IK Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien (hrsg. von Österreichischen Akademie der Wissenschaften, der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften), Dr. Rudolf Habelt Verlag, Bonn Bd. 1 (1972) – Bd. 71 (2018).⁵⁸
- IK 12 Christoph Börker – Reinhold Merkelbach: Die Inschriften von Ephesos. Teil 2, Bonn 1979.
- IK 15 Christoph Börker: Die Inschriften von Ephesos. Teil 5, Bonn 1980.
- IK 24,1 Georg Petzl: Die Inschriften von Smyrna. Teil 2, Bonn 1987.
- IK 27 Walter Ameling: Die Inschriften von Prusias ad Hypium, IK 27, Bonn 1985.
- IK 53 Marijana Rici: The Inscriptions of Alexandria Troas; IK 53, Bonn 1997.
- IK 54 Sencer Sahin: Die Inschriften von Perge. Teil 1: Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, Bonn 1999.
- IstMitt Istanbuler Mitteilungen. Hrsg. vom Deutschen Archäologischen Institut; Abteilung Istanbul. Berlin/Tübingen. Heft 1 (1933) –
- JHS The Journal of Hellenic Studies. London 1880 –

58 A sorozat kötetei többnyire egy városi közösségen belül, illetve annak territóriumán talált feliratokat közölnek. Ritkábban tartalmazzák egyes földrajzi régiók vagy kistérséget alkotó több város feliratait.

- JRS
KIP The Journal of Roman Studies, London 1911–
Konrat Ziegler – Walther Sontheimer et alii (Hrsg.),
Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike in fünf Bänden,
Deutscher Taschenbuch Verlag, München – Stuttgart
1979² (1975; [1964–1975]).
- OGIS Orientis Graeci inscriptiones selectae. Supplementum
sylloges inscriptionum Graecarum Vol. I–II; ed. G.
[Guilelmus = Wilhelm] Dittenberger, Leipzig, 1903–1905
(változatlan utánnymásban: Hildesheim 1960).
- MAMA Monumenta Asiae Minoris antiqua. Publications of the
American Society for Archaeological Research in Asia
Minor, Vols. I–XI, Manchester– London 1928–2013–
- PIR Prosopographia imperii Romani saeculi I, II, III; pars III
P–Z. (Ed. consilio et auctoritate Academiae Litterarum
Borussiae). Szerk. P. von Rohden – E. Klebs – H. Dessau
et alii, Berlin – Leipzig 1897–1898 (változatlan utánnymásban: 1978).
- PIR² Prosopographia imperii Romani saec. I–III; Második kiadás.
Szerk. E. Groag – A. Stein – L. Petersen – K. Wachtel
et alii, ill. W. Eck – M. Heil – J. Heinrichs – K. Wachtel et
alii, Berlin – Leipzig, majd Berlin–New York (itt: Walter
de Gruyter [Publisher]) 1933–2015.
- RE A. F. Pauly – G. Wissowa, W. Kroll et alii (Hrsg.):
Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
Neue Bearbeitung, J.B. Metzler Verlag, Stuttgart,
1890–1978 (66 Halbbände, 15 Supplementbände); 1980,
Register(band.)
- SEG Supplementum epigraphicum Graecum, edd. J. J. E.
Hondius – M. N. Tod – R. Robert et alii; később A. G.
Woodhead, majd H. W. Pleket – R. S. Stroud – A.
Chaniotis et alii, Leiden, majd Amsterdam 1923–
- SIG³ Syllogae inscriptionum Graecarum I–IV: 3. ed. W[ilhelm]
Dittenberger, Leipzig 1915–1924.
- TAM Tituli Asiae Minoris, hrsg. von den Wiener Akademie der
Wissenschaften/von der Kleinasiatischen Kommission
der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
(szerk. E. Kalinka et alii), Bde. I–V,3, Wien 1901–2007; vö.
Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris (ETAM);
Bde. 2/1 (1966) – Bd. 29 (2019).
- ZPE Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. Bonn (Dr.
Rudolf Habelt Verlag) 1967–

3. Egyéb rövidítések

Bd. – Band [kötet]

Bde – Bände [kötetek]

c. – caput [fejezet; alfejezet – görög vagy latin nyelven íródott műben, esetenként hosszabb feliraton]

Ch., ill. Chr. – chapter vagy chapitre [fejezet]

col. – columna [hasáb; feliraton]

ed. – edidit [a szöveget kiadta, illetve közölte]

edd. – ediderunt [a szöveget kiadták, illetve közölték]

Kap – Kapitell [fejezet]

has. – hasáb (könyvben; két függőleges részre osztott szedéstükör egyik része [columna])

Heft – [füzet – valójában kisebb terjedelmű, egyegy résztémát feldolgozó könyv; egy kiadványsorozaton belül. Vö. Beiheft: kiegészítő vagy pótfüzet]

Hg. vagy hrsg. – herausgegeben von (ez után egy vagy több név következik). [A könyvet kiadta/kiadták, illetve a kötetet szerkesztette/szerkesztették]

lin. – linea vagy lineae. Itt: sor vagy többnyire sorok egy-egy feliraton

or. – oratio [szónoki beszéd]

sq. – et sequens [és a következő oldal/fejezet/sor; vö. sk.]

sqq. – et sequentes [és a következő oldalak/fejezetek/sorok; vö. skk.]

s.v. – sub voce [a megadott címszó alatt]

Vol. – Volume [kötet]

Vols. – [kötetek]

HIVATKOZOTT IRODALOM

Alföldy Géza 2000²: *Római társadalomtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest (1996¹; német eredeti: 1984³ [1975¹; 1979²; vö. 2011⁴]).

Ameling, Walter 1983: *Herodes Atticus Bd. I: Biographie; Bd. II: Inschriftenkatalog* (Subsidia Epigraphica 11), Olms [Verlag], Hildesheim.

Barresi, Paolo 2003: *Province dell'Asia Minore: costo del marmi, architettura pubblica e committenza*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma.

Berling, L. G. 1993: Das Iason-Monument von Kyaneai. In: *Lykische Studien 1: Die Siedlungskammer von Kyaneai in Lykien* (Asia Minor Studien Bd. 9; szerk. F. Kolb), Bonn, 25–37.

Birley, A[nthony] R[ichard] 1997: Hadrian and Greek Senators, *ZPE* (116.) 209–245.

Bowersock, G[len] W[arren] 1985: Hadrian and Metropolis. In: J. Straub (Hg.), *Bonner Historia Augusta Colloquium 1982/3* (Antiquitas; Reihe 4, Beiträge zur Historia-Augusta-Forschung; Bd. 19.), Dr. Rudolf Habelt [Verlag], Bonn, 75–88.

- Brandt, Hartwin 1992: *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum* (Asia Minor Studien; Bd. 7), Dr. Rudolf Habelt [Verlag], Bonn.
- Brandt, Hartwin – Kolb, Frank 2005²: *Lycia et Pamphylia: Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*. Verlag Philipp von Zabern (Orbis Provinciarum), Mainz am Rhein.
- Bringmann, Klaus 1993: Der König als Wohltäter: Beobachtungen und Überlegungen zur hellenistischen Monarchie. In: *Colloquium aus Anlass des 80. Geburtstages von Alfred Heuss* (Jochen Bleicken Hg. Frankfurter althistorische Studien; 13), Verlag Michael Laßleben, Kallmünz, 83–95.
- Broughton, T[homas] R[obert] S[hannon] 1938: Roman Asia Minor. In: T. Frank (ed.), *An Economic Survey of Ancient Rome, Vols. I–V*, Baltimore 1933–1940 (változatlan utánnomásban: New Jersey 1959), Vol. IV: Africa, Syria, Greece, Asia Minor, 499–918.
- Chapot, Victor 1904: *La province romaine proconsulaire d'Asie depuis ses origines jusqu' à la fin du Haut-Empire* (Bibliothèque de l'École des hautes études: Sciences historiques et philologiques fasc. 150). Librairie Émile Bouillon Éditeur, Paris.
- Coulton, John James 1987: Opramoas and the anonymous benefactor. *JHS* (107.) 171–178.
- Cramme, Stefan 2001: *Die Bedeutung des Euergetismus für die Finanzierung städtischer Aufgaben in der Provinz Asia*. Inaugural Dissertation etc., Köln.
- Erdkamp, Paul 2005: *The Grain Market in the Roman Empire: A Social, Political and Economic Study*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- Jameson, Shelagh 1966: Two Lycian Families. *Anat. St.* (16.) 125–137.
- Kalinowski, Angela 2002: The Vedii Antonini – Aspects of Patronage and Benefaction in Second-Century Ephesos. *Phoenix* (56.) 1–2. 109–149.
- Kokkina, Christina 2000: *Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis – Euergetismus und soziale Elite in Lykien* (Antiquitas, Reihe 3; Bd. 40), Dr. Rudolf Habelt [Verlag], Bonn.
- Kokkina, Christina 1996: Zur Abkürzung der Homonymität in griechischen Inschriften, *ZPE* (111.) 133–134.
- Kolb, Franz 2007: Akkulturation in der lykischen 'Provinz' unter römischer Herrschaft. In: Gianpaolo Urso (ed.): *Tra oriente e occidente – Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore* (I convegni della Fondazione Niccolò Canussio; 6); Atti del Convegno Internazionale Cividale del Friuli, 28–30 settembre 2006. Pisa, 271–291.
- Langhammer, Walter 1973: *Die rechtliche und soziale Stellung der magistratus municipales und decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbstverwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2–4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit)*. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Macro, Anthony D. 1980: The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium. In: *ANRW* II 7. 2. 658–697.

- MacMullen, Ramsay 1974: *Roman Social Relations 50 BC–AD 284*. Yale University Press, New Haven – London.
- Magie, David 1950: *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ Vols. I–II*. Princeton University Press, Princeton.
- Marek, Christian 2010: *Geschichte Kleinasiens in der Antike (unter Mitarbeit von Peter Frei)*. C. H. Beck, München.
- Marek, Christian 2003: *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens* (Zaberns Bildbände zur Archäologie, Sonderbände der Antiken Welt). Verlag Philipp von Zabern, Mainz [am Rhein].
- Meier, Mischa 1998: Euergetes. In: *DNP* Bd. 4. (1998), 228. has.
- Merkelbach, Reinhold – Stauber, Josef 1998: *Steinepigramme aus dem griechischen Osten; Bd. 1: Die Westküste Kleinasiens von Knidos bis Ilion*. Teubner, Stuttgart–Leipzig.
- Millar, Fergus 1983⁹: Die griechische Provinzen. In: F. Millar (Hg.): *Das Römische Reich und seine Nachbarn* (Fischer Weltgeschichte 8: Die Mittelmeerwelt im Altertum IV.) Fischer Verlag, Frankfurt am Main (angol eredeti: 1966), 199–223.
- Mitchell, Stephen 1993: *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor. Vols. I–II*. Clarendon Press, Oxford.
- Mitchell, Stephen 1990: Festivals, Games, and Civic Life in Roman Asia Minor. *JRS* (80.) 183–193.
- Mitchell, Stephen 1974: The Plancii in Asia Minor. *JRS* (64.) 27–39.
- Naumann, Friderike 1985: Ulpia von Aizanoi. *IstMitt* (35.) 217–226.
- Naumann-Steckner, Friederike 2010: Badeluxus in den anatolischen Bergen – Die Thermen von Aizanoi. In: K. Rheidt (Hg.): *Aizanoi und Anatolien – Neue Entdeckungen zur Geschichte und Archäologie im Hochland des westlichen Kleinasiens*, (Sonderbände der antiken Welt/Zaberns Bildbände zur Archäologie). Mainz am Rhein.
- Nörr, Dieter 1979: Zur Herrschaftsstruktur des römischen Reiches: Die Städte des Ostens und das Imperium. *ANRW* II 7,1 (Berlin–New York; szerk. H. Temporini), 3–20.
- Price, Simon R. F. 1998: *Rituals and Power. The Roman imperial cult in Asia Minor*. Cambridge University Press, Cambridge etc. (1984).
- Rogers, Guy M. 1991: Demosthenes of Oenoanda and Models of Euergetism, *JRS* (81.) 91–100.
- Schuler, Christof 1998: *Ländliche Siedlungen und Gemeinden im hellenistischen und römischen Kleinasien*. Vestigia 50, C. H. Beck, München.
- Sherwin-White, A[drian] N[icholas] 1973: *The Roman Citizenship*. 2d ed. Clarendon Press, Oxford (1939).
- Sherwin-White, A[drian] N[icholas] 1968²: *The Letters of Pliny: A Historical and Social Commentary*. Oxford University Press, Oxford.
- Smallwood, E. Mary 1966: *Documents Illustrating the Principates of Nerva, Trajan, and Hadrian* (collected by E. M. S.). Cambridge University Press, Cambridge.

- Steskal, Martin – La Torre, Martino 2008: *Das Vediusgymnasium in Ephesos – Archäologie und Baubefund* (Forschungen in Ephesos; Bd. 14,1). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Szlávik Gábor (szerk.) 2002: *Aelius Aristeidés: Róma magasztalása. Fordítás és kísérő tanulmányok*. Második, javított és bővített kiadás. Budapest.
- Szlávik Gábor 2014: *Görög városok a római Kis-Ázsiában: Gazdaság és társadalom, városi önkormányzat és tartományi igazgatás Kis-Ázsiában a keresztény közösségek megszilárdulásának idején, I–III*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- Szlávik Gábor Tibor 2017: „Cui dono lepidum novum libellum?” – Kutatási beszámoló egy, a római uralom alatt álló Kis-Ázsia történetét feldolgozó monográfia megírásáról. *Gesta* (16.) 71–114. (http://tortenelemszak.uni-miskolc.hu/gesta/gesta2017/2017_71.pdf, 2022. 06. 30)
- Veyne, Paul 1976: *Le pain et le cirque. Sociologie historique d'un pluralisme politique* (L'Univers historique), Éditions du Seuil, Paris.
- Walton, C. S. 1929: Oriental Senators in the Service of Rome: a Study of Imperial Policy down to the Death of Marcus Aurelius. *JRS* (19.) 38–66.
- Wörle, Michael 1988: *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien: Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, Vestigia 39. C. H. Beck, München.
- Zuiderhoek, Arjan 2008: Feeding the Citizens. Municipal Grain Funds and Civic Benefactors in the Roman East. In: R. Alston – O. van Nijf: *Feeding the Ancient Greek City*. Leuven–Paris–Dudley MA[ssachusetts], 159–180.
- Zuiderhoek, Arjan 2009: *The Politics of Munificence in the Roman Empire: Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*. Cambridge University Press, Cambridge.